

Олена Сич,
студентка 5 курсу
ННІ філології та журналістики.
Науковий керівник: **Г. І. Гримашевич,**
кандидат філологічних наук, доцент.

ПРИЙМЕННИКОВА СИСТЕМА ЖИТОМИРСЬКИХ АКТОВИХ КНИГ XVI – XVII СТ.

У статті розглянуто морфологічні риси мови Житомирських актових книг XVI – XVII ст., зокрема прийменникові одиниці, які відзначені в досліджуваних текстах. Увагу акцентовано на особливостях функціонування первинних і вторинних прийменників, які досить уживані в актових книгах.

Службові слова в діяхронічному аспекті вивчало багато дослідників (наприклад, О. Безпалько, М. Бойчук, М. Жовтобрюх, С. Самійленко, І. Тараненко, О. Волох, І. Слинько та ін.). У 1978 р. вийшла праця «Історія української мови. Морфологія», укладена колективом авторів, у якій уперше було подано цільні, досить значні за обсягом, насичені великим фактичним матеріалом нариси про історію службових частин мови [3, с. 179].

Сьогодні система службових слів викликає постійний інтерес мовознавців. Свідченням цього є численні дослідження, зокрема праці, які підготували й оприлюднили І. Вихованець, А. Колодяжний, В. Бондаренко, О. Мельничук, З. Іваненко, К. Виноградова, А. Загнітко, М. Сенів, І. Кучеренко, Є. Кирилович, А. Мухін, О. Суник, А. Савченко та ін.

Водночас система службових слів Житомирських актових книг досі не була предметом спеціального наукового дослідження, що й зумовлює актуальність нашої розвідки.

Мета статті – проаналізувати особливості функціонування прийменників у Житомирських актових книгах XVI – XVII ст., які відзначаються найбільшою частотністю серед службових слів.

Староукраїнська мова досліджуваних актових книгах XVI – XVII ст. великою мірою успадкувала давньоруську систему прийменника. У ній продовжують функціонувати всі первинні й найдавніші вторинні прийменники, але частина з них унаслідок фонетичних чинників зазнала відповідних модифікацій, сталися деякі зміни й у функціях та у сфері вжитку.

Відповідно до сполучуваності з тими або іншими відмінковими формами іменників, деякі прийменники вживаються з одним, деякі з двома, а деякі навіть із трьома й чотирма відмінками, разом із якими виражають різні значення, тому потрібно врахувати семантичний і синтаксичний принцип класифікації прийменників.

У досліджуваних пам'ятках української мови засвідчено такі первинні прийменники: бѣ³, w^m (o^m, w^o, o^o), до, къ (ку), про (прѣ), при, по^o (подъ, по^m), нѣрѣ^o (нѣрѣдо), з (съ, зо, зѣ, u³, u^c, изо), за, над, на, в/у (въ, во, vw, vѣ, вѣ, ув), по, o(w).

Серед відзначених первинних прийменників виділяємо такі, які вживаються з формою одного відмінка. Як і в сучасній українській мові, тільки

з формами родового відмінка виступають прийменники *бѣ* (*прѣ*), *ѡ* (*о*, *ѡ*) та до: *бѣ погамованъя поганъску* [2, с. 62], *прѣ и^х мл^{ст} пновъ* [2, с. 46]; *ѡ его милости*, *ѡ несе^хны^х*, *ѡ уряду к^ро^дского* [2, с. 95-96]; до *ѣфѣкту хотѣчи привѣ^ти*, до *бра^ня*, до *кни² за^мковы^х* [1, с. 42], до *книг со³на^л*, до *домо⁶и^х* [2, с. 84].

В актових книгах XVI – XVII ст. найчастіше вживаються такі дві форми прийменника *ѡ*: *ѡ* і *ѡ*. Звук *д* – наслідок одзвінчення *т* перед дзвінкими приголосними. Проте в пам'ятках варіант *ѡ* починає вже використовуватися не тільки перед дзвінкими приголосними, а й перед глухими: *ѡ кнѣжати*, *ѡ ма^лжо^нка* [1, с. 58], *ѡ та^къ злого зрадливого прѣсвѣзятъя* [2, с. 65]. Фонетичні варіанти *о* і *о* трапляються рідко: *о сыно⁶* [1, с. 58], *о^м приятелѣи* [1, с. 49].

Прийменник *до* з відмінковою формою вживається на означення місця, об'єкта, у середину якого спрямована дія, рух: *до домо⁶и^х*, *до вѣзѣнъя до маѣтности своѣѣ до Чернѣхова побрал* [2, с. 104], а також на означення часу: *до ли^м тро^х* [1, с. 74]. У текстах нерідко конструкції з прийменником *до* виступають зі значенням конструкцій із прийменником *ку* і навпаки, наприклад: *и вбачи⁶ши мѣнѣ приближающо⁶го сѣ ку сѣлу*, *до мно⁶го всего воиска своѣго* [2, с. 64], *приближа^л до сѣла Бѣжова* [2, с. 64]. Це пояснюємо впливом прийменника *до* на *ку*, який має аналогічну синтаксичну функцію.

При формах давального відмінка вживається прийменник *къ* (*ку*): *к смѣ⁶ти* [1, с. 43]; *ку записа^ню* [2, с. 82]. У пам'ятках частіше трапляється варіант *ку*: *ку записа^ню до кни²* [2, с. 95]; *по^сполу ку домови з ни^м ѣхали* [2, с. 104]. Форма *ки* вживалася в старочеській і старопольській мовах (кінцевий *и* в них пояснюють впливом давального відмінка іменників чоловічого роду) [4, с. 425]. Ураховуючи мовну ситуацію XVI – XVII, можна припустити, що прийменник *ку* в актові книги проник із польської мови. Прийменник *к* має поодинокі вживання: *къ собѣ други^х по^лко⁶никовъ* [2, с. 60]. У сучасній літературній мові *к* та *ку* вийшли з мовного ужитку, проте трапляються у творах художньої літератури, словниках, у діалектах.

При формах знахідного відмінка фіксуємо прийменник *про* (*прѣ*), який виражає об'єктні відношення: *про то што^л ко^лвѣ^х ту^м на в^рядѣ* [1, с. 69], *писани^х про самы^х и^х мл^сти пано⁶* [1, с. 79], *прѣ то тѣпѣр прошу* [2, с. 65].

Іноді писарі використовують конструкцію з прийменником *про* + родовий відмінок іменника, де *про* вживається в значенні *для* й виражає відношення мети: *всѣ про памѣти до кни² записа^но* [2, с. 53]. Таке вживання характерне для жителів Полісся й нині, але іменник стоїть у знахідному відмінку [5, с. 16].

Тільки з місцевим відмінком відзначено прийменник *при*, який виражає об'єктні відношення з часовим відтінком, зокрема вказує на подію, з якою збігається зазначена дія, або на особу, за життя якої відбулася дія: *при то^м же*

бою пограблено; при то^м же зби^тю зран^ню м^нова^л побрано, пограблено [2, с. 87]; и Речи Посполито^е шсоба^м ки^лку^м д^есять при н^ебо^жчику пану Григо^рю Полин^евичу [2, с. 101]; указує на наявність, перебування когось, чогось: и при то^у же шля^хт^е ма^лжо^нц^е [2, с. 78], а того слугу мо^е при во^зныхъ в спарва^х мой^х посланого [2, с. 97], при квит^е [1, с. 42]. У сполученні з особовими займенниками прийменник при вказує на особу, у володінні якої щось перебуває: маючи при соб^е дво^х шля^хтич^о [2, с. 71], которая на то^т ча^с при ни^м [2, с. 99], была при ни^х кон^н, возо^в, сан^еи [2, с. 104].

Орудний відмінок супроводжує прийменник по^д (подъ, по^м), для якого характерне широке коло смислових відношень, оскільки він перебуває в означальних відношеннях: под н^етиста копами [1, с. 44], н^енадъцати по^звовъ по^д н^ечатъю и с по^дписо^м [2, с. 94]; часових відношеннях: зал^едво по^д в^еч^ор^у вык^рыкаючи [2, с. 75]; просторових відношеннях, указуючи на місце, де здійснюється дія: по^д м^ест^ечко ^его мл^ти п^на мо^его [2, с. 75], по^д тыми вси^ми ма^нностями шли [2, с. 109]. Перехід о в і досліджувані пам'ятки не відбивають. Варто відзначити поодинокі вживання фонетичного варіанта по^м, де простежується явище асиміляції за глухістю: по^м по^слуш^нство ^его [2, с. 106].

Процес переходу в розряд прийменників окремих відмінкових форм іменників був і є досить активним в українській мові, тому зрідка в староукраїнських пам'ятках засвідчується сполука под час, нормативна для сучасної літературної мови (під час): а то за в^еликою хоро^бою мо^ею по^д ча^с л^еж^нтъ мо^его в поло^гу [2, с. 109], по^д часо^м с^ей^му [1, с. 47].

Часто представлені прийменники, які вживаються с формами двох відмінків. Так, із формами родового та орудного відмінків уживаються прийменники н^ер^е (н^ередо), з (съ, зо, з^е, и^з, и^с, изо).

Прийменник н^ер^е виражає часові, об'єктні та просторові відношення: на с^ело мо^е Б^ежовъ н^ер^е вб^едо^{мъ} порану, того ^ж дня н^ер^е п^номъ Н^емиричомъ у с^ело при^ехали козаки [2, с. 55], н^ередо ^мною во^зны^м [2, с. 104], н^ер^е м^ен^е [1, с. 58]. Варіант н^ередо, який утворився внаслідок переходу сильного ь в о ще в давньоруський період, функціонує тільки з формою орудного відмінка в такій словесній конструкції: н^ередо мною, Григо^ремъ Кочуро^вски^м [2, с. 106]. Використання такого варіанта є засобом для усунення збігу приголосних.

Прийменник з в актових книгах характеризується значною варіативністю та багатозначністю. Це пов'язано з його походженням. Він утворився шляхом збігу прийменників изъ та съ. Цьому сприяли як фонетичні, так і граматичні чинники. У позиції після голосного і прийменник из зазнав часткової редукції (й), а потім зовсім занепав. Проте і зберігався, коли прийменник був між

приголосними або після паузи. Звукова форма прийменника *с* після занепаду *ъ* залишилася тільки перед словами, що починалися на глухий приголосний, бо перед дзвінкими й сонорними приголосними в результаті часткової асиміляції прийменник став вимовлятися як *з*. Перед дзвінкими ж приголосними зберігався також *из*, що в названих позиціях скорочувався в *з*. Тобто в мовленні форми давніх двох прийменників часто збігалися як у *з<съ, изъ*, так і *с<съ, изъ* і стали усвідомлюватися як один [4, с. 428]. Актові книги XVI – XVII ст. дають багато переконливих свідчень злиття аналізованих прийменників в один – *з/из*. Перед глухими приголосними нерідко виступає *с/ис*: *ис прохо^м* [1, с. 58], *слуга и^с по^дданымъ ѣхали* [2, с. 89], *с того за^мку, с которы^х листо^с* [1, с. 47]. Через переплетіння живомовних і традиційних форм у пам'ятках знаходимо багато варіантів *з/из* – *з, зо, зѣ, из, изо, с, ис*: *я з уряду своего* [2, с. 66], *зо всеми тыми людми* [2, с. 65], *зо^мною самъ порозумѣти^с* [2, с. 64], *зѣ^вси маєтности* [1, с. 139], *оди^н и^з рубиномъ, ко^н и^з строката сивы^н* [2, с. 58], *изо вѣсе* [1, с. 136], *с пу^лгаковъ стрѣляли* [2, с. 58].

У конструкціях із знахідним та орудним відмінками виступають прийменники *за* і *над*. Первинний прийменник *за* в досліджуваних пам'ятках виражає об'єктні відношення, указуючи на особу, на яку спрямована дія: *ѣхалѣ^м за ни^м в тыѣ^с тропы* [2, с. 64], *ѣхала с плѣбани^н за панѣмъ свои^м* [1, с. 116]; причинові відношення: *за вла^сны^м розказанъ^{мъ} пана Крыштофа Кѣвли^{ча} єсть заданоѣ и учинѣноѣ* [2, с. 49], *и та^къ за ла^скою Божою а за нѣвин^ностю мою унѣ^с єсми вцалѣ здоровъѣ моѣ* [2, с. 65]; кількісні відношення: *на сѣбе идучи^х за суму пн зѣ^н золоты^х по^лски^х дѣвятьсот* [2, с. 67], *за третюю ча^ст* [1, с. 42]; просторові відношення: *залѣдво живого за мѣ^стѣчко вынѣ^сти каза^н* [2, с. 97].

Прийменник *над* має такі значення: указує на особу або на предмет, на які спрямована дія: *па^ствити сѣ на^д ни^м ра^сказа^н* [2, с. 97], *просѣчи в милосѣ^рдъѣ на^д по^ддаными моими* [2, с. 63]; виражає просторові відношення: *и третюю на^д локтѣмъ лѣбымъ тоѣ^н жѣ руки кривыѣ* [2, с. 116], *на^д ухо^м голову пробитую* [2, с. 63].

Прийменник *на* вживається з формами трьох відмінків: місцевого, знахідного, давального, разом із якими виражає об'єктні (*на славу доброю* [2, с. 62]; *якобы мѣла во^зного на справѣ єго би^м* [1, с. 42]), просторові (*на сторону в^мложивши ви^слякою присто^нно^ст* [2, с. 62], *розбоѣ^м затупи^бши на доброво^лно^н дорозе заби^н* [2, с. 107]), часові (*позвал тры по^звы зѣ^мскими киѣ^ски^{ми} на роки тѣпѣрѣшнѣ Яна єго м^н* [1, с. 42]), кількісні відношення (*которы^х в^гуло^м на полторы тисѣчѣ^н шацую* [2, с. 62]). У конструкції *на* + місцевий відмінок іменника актові книги засвідчують використання прийменника *на* в значенні *у*: *на Сѣмѣну видѣло^м рану на нозѣ лѣво^н* [2, с. 88].

Переважно прийменник *на* функціонує в таких словосполученнях: *на смѣть позабиянихъ; и тѣ ж нашли на "мѣ Янѣка, Миска, Федор; на плечо^х и на рука^х раны кривавнѣ; на дуброво^{лно} дорожѣ; вписано^у на врьдѣ житомі^рскомъ* [2, с. 89].

У текстах досліджуваних актових книг відзначаємо прийменники, які вживаються з формами чотирьох відмінків. Конструкціям із давальним, місцевим, родовим та знахідним властивий прийменник *в/у*.

У давньоруський період *в* й *у* вживалися з різними відмінками: *в* із формами знахідного та місцевого, *у* з формами родового відмінка. У староукраїнській мові, унаслідок фонетичних чинників – вокалізацією *в*, тобто переходу його в *у* між приголосними й на початку фрази, стався збіг двох давніх прийменників *в* й *у*. Умовно вважають, що в українській мові основна форма *в*, а *у* – позиційний варіант прийменника. Про такий збіг свідчать тексти досліджуваних пам'яток XVI-XVII ст. Звукова відмінність між прийменниками *в* та *у* зовсім зникла [4, с. 426]. Прийменник *в* об'єднує в собі функції обох давніх прийменників – *в* (*въ*) та *у*, уживаючись із такими відмінками:

- родовим: *в каждой было по гривнѣ сѣрѣбра* [2, с. 52], *у Мидѣ^нки бо^{дн}ю с платѣмъ узели и пограбили* [2, с. 56]; *в пуцѣ хотѣли мѣнѣ и жону з ру^чни^у пострѣлят, у того тѣ^ста мѣ^нту печатѣ^н* [1, с. 76];

- знахідним: *со³на^нѣ моѣ ѣ до книг на кро^тцѣ в тыѣ слова приношу* [2, с. 67], *друго²⁰ Матфеица в руку ранили* [2, с. 76];

- місцевим: *в том дворѣ пна Рудзинского, в ызбѣ* [2, с. 59], *у избѣ* [1, с. 43], *у стѣна^х зна^т с пу^лгаковъ посрѣляно* [2, с. 59];

- давальним: *в року нинѣшнѣмъ* [1, с. 43], *в нѣбы^тности пна своего* [1, с. 42].

Прийменник *в* характеризується значною варіативністю. Фіксуємо такі варіанти: *въ, во, вѣ, вѣ, ув*, поява яких пов'язана з милозвучністю мови. Для усунення збігу кількох голосних після *у* розвився вторинний *в* – так виник варіант прийменника *у*, який уживається між голосними й перед голосним: *ув О^сручо^м* [1, с. 59], *ув w^мца, вѣ тро^уцы* [1, с. 133]. Варіанти *вѣ, во*, де *о* виник за аналогією до *надо, передо*, використані з метою усунення збігу кількох приголосних: *во^о вох скрынѣ^х* [2, с. 104], *во всѣмъ подобыми лупѣ³цы* [2, с. 63], *вѣ дворѣ, вѣ свѣ^тлицы* [1, с. 97]. Аналізований прийменник найчастіше перебуває в об'єктних (*у Якима бо^{дн}ю с пла^тѣмъ узели и пограбили* [2, с. 56]), просторових (*а я в то^у хатѣ мѣшкати маю пото^м* [1, с. 63]) та часових відношеннях (*в року тѣпѣрѣшнѣ^н тысяча шѣстсот wдина^оцатом надати* [2, с. 159]).

Прийменник *по* функціонує з формами давального, знахідного, місцевого та орудного відмінків, виражаючи такі значення: указує на вартість чогось

(ка^{жс}ды^и конъ по дѣсѣти копъ гриѣ^и, куплены^и в комора^х [2, 62]), на місце, уздовж якого щось відбувається, проходить (гнал по улице и кѡва^лты нѣмалыѣ почини^л [2, с. 62]), на предмет (ѣхалѣ^м по сѣ^нну на в^рочисьчѣ [2, с. 91])

У передмові до видання актових книг В. Мойсієнко зауважує, що варто виділити активність уживання прийменника *о(w)*, який виступає в текстах із тими самими відмінками, що й прийменник *по*: у значенні *про* – в справѣ...*в кѡва^лтовноѣ наѣха^иѣ* 8; у значенні *біля, близько* – *могло бы^ти в чотыри тысе^{чи}* 14. Рідко фіксуємо колишні безприйменникові конструкції, які подальшого розвитку в українській літературній мові не набули: *дошла мѣнѣ вѣдомо^{ст}* [5, с. 16].

Серед вторинних прийменників варто відзначити прийменники найдавнішого відприслівникового походження. Досліджуваний матеріал дає підстави виділити такі найдавніші похідні прийменники: *для, чѣрѣ^з (чѣрѣ^зь), мѣжи (мижи, мѣжъ)*. Прийменники *для, чѣрѣ^з (чѣрѣ^зь)* відповідно вживаються з родовим і знахідним відмінком, виражаючи відношення мети, причини: *ѣсли то для минѣ учиниш* [2, с. 64], *для ва^{жс}ны^х по^трѣбъ*, *для записа^ия до кни^г* [1, с. 43]; *чѣрѣ^з уря^д кѡро^дски^и Киѣ^ски^и вѣ^дѣ дѣкрѣту суду голо^вного трибуналу* [2, с. 72].

Із формами орудного, родового виступає прийменник *мѣжи* та його фонетичні варіанти *мижи, мѣжъ*: *мѣжи собою зоставленого* [2, с. 74], *мѣжи п^ястью а локтѣ^и зранѣную* [2, с. 100], *мижи собою* [1, с. 150]. У сучасній українській літературній мові поруч із *межи* частіше виступає варіант *між*, який розвинувся із форми *мѣжъ*.

Окремої уваги заслуговують вторинні відприслівникові прийменники, серед яких наявні такі: *напроти^вко, напротив, проти^в, проти^вко, вѣ^для, вѣ^длѣ, водлѣ, во^длу^г, вѣ^длу^г, в^олу^г, подѣля, по^длѣ, по^длу^г, по^длугъ, коло, мимо, посѣрѣ^д, посѣро^д, серед, сро^д, вк^ро^м, кром*. Багато вторинних відприслівникових прийменників у проаналізованих текстах виступають із родовим відмінком у просторових конструкціях. Оскільки зв'язок їх із відповідними прислівниками й іменниками здебільшого відчутний, вони допомагають дуже точно визначити локалізацію предмета, а саме: *коло/вколо* – *ѣще всюды по дорога^х здалѣка коло мѣста сторожу засадили и разлажили* [1, с. 42], *вколо ко^рчмы стали* [2, с. 138]; *серед* (*посѣредъ, посѣрѣ^д, сро^д, посѣро^д*) – *серед рынку вынесльмъ голосом вбыватѣлѣмъ тамошънимъ публика^и* [1, с. 144], *порубаного в кѡрунъте Сѣлѣцькомъ правѣ посѣредъ кѡрунъту* [1, с. 169], *сро^д чола задали* [1, с. 155]; *мимо* – *мимо дворе^ц ѣго м^л пана Бо^дана Стрыбыля Студѣну Воду то па^и* [1, с.

62], *суд ѡ крѡдскиѡ Киѣскии мимо право самую слушино^{см}* [1, с. 91]. У сучасній українській літературній мові цей прийменник повністю зберігся.

Прийменник *бли³ко* на ґрунті просторової функції в актових книгах набув здатності вказувати на кількісно-часову наближеність, приблизність: *иж року бли³ко приишого тисѣча шѣ^{см}со^м десятого* [2, с. 95], *бли³ко про^шлы^м тисѣча шѣ^{см}со^м три^дца^м четвѣрѣтом мѣа дѣкабра* [1, с. 96].

Невисокою частотністю відзначаються в текстах прийменникові варіанти *напроти⁶ко, напротив, проти⁶, проти^νко: свѣтъчилъ се напротивъ княжати его м^л* [1, с. 162], *на дорозѣ напроти⁶ко дво^рца пана Стрыбылѣва* [1, с. 62], *проти^νко таковымъ* [1, с. 95], *проти⁶ пану* [1, с. 64], *нава^лнѣ пустивши сѣ проти⁶ко мѣнѣ ѡ здоровѣ мѣнѣ самого* [2, с. 65]. Із наведених прикладів видно, що, крім просторових відношень, прийменники виражають об'єктні відношення, указуючи на особу, проти якої спрямована дія. Відома думка, що прийменник *напроти⁶ко, проти^νко* з'явився під впливом польської (пор. п. *przeciwko*) [5, с. 441]. Актові книги фіксують уживання давньоруської конструкції з давальним відмінком: *напротивко урожоному пану* [1, с. 62], *проти⁶ ему* [1, с. 64]. Проте частіше фіксуємо конструкції з родовим після прийменника *противъ*, що є звичайним явищем в українських пам'ятках.

Прийменник *кро^м / вкро^м* функціонує з формами родового відмінка та вказує на виділення кого/чого з групи подібних або на відсутність чогось: *кро^м жа^дного милосѣ^ддя* [1, с. 116], *вкро^м маѣтности члѣди и ^слу² та^къжѣ и товаришо⁶ его кѡва^лто⁶нѣ* [2, с. 109]. В актових книгах аналізований прийменник зрідка виступає в давній функції прийменника без(ъ) і навпаки, наприклад: *бѣ³ да^ня жа^днои причины моѣѣ и по^дданых мои^хкро^м* [1, с. 62], *жа^дноѣ причины противко протѣ^стуючому* [1, с. 64]. У сучасній українській мові маємо форму *крім/окрім*, яка утворилася внаслідок переходу *о* в закритому складі в *і*.

Вторинні прийменники *вѣ^для, вѣ^длѣ, водлѣ, во^длу², вѣ^длу², ѡ^длу², подѣля, по^длѣ, по^длу², по^длугъ* характеризуються значною варіативністю та активністю:

1) виражають модальні відношення у значенні *відповідно до, згідно з*: *вѣ^для права* [1, с. 64], *вѣ^длѣ рѣ^шстру* [1, с. 49], *во^длу² статуту* [1, с. 47], *вѣ^длу² конъстѣтуцы^и* [1, с. 147], *во^дле права* [1, с. 120], *по^длу² права* [1, с. 64]; *по^длугъ того со³на^ня своѣго кви^т сво^и в тыѣ слова писаны пода^л* [2, с. 80], *во^длу² тоѣи интѣрцизы (угоди)* [2, с. 47], *ѣ³ди^л ѣ^сми до мѣ^ста Ви^лска на учинѣ^иѣ ѡтп^равы во^длу² дѣкрѣту помѣного* [2, с. 98];

2) указують на кількісну наближеність, приблизність, у значенні *близько*: *ѡ справѣ до запису ѡ^длу² дво^х тысе^чѣ^и золоти^х* [1, с. 105];

3) виражають просторові відношення у значенні *біля*: *по^олѣ дому*, *по^олѣ мизино^{зо} па^лца зна^т збиты^т* [2, с. 72].

Необхідно відзначити, що прийменники *во^олу^с*, *вѣ^олу^с*, *w^олу^с*, *по^олу^с*, *по^олугъ* є полонізмами, оскільки вживалися в старопольській мові (пор. пол. *według*) [5, с. 433].

Прийменникові *по^оля* в сучасній українській мові відповідає *біля*. Унаслідок переходу *о/і* з'являється *підля*, що функціонує й досі в північноукраїнських говірках. Спрощення групи приголосних призвело до виникнення форми *піля*, а наступне одзвінчення початкового *п* перед сонорним *л* – до появи *біля* [4, с. 433].

Зробивши вибірку прийменників із досліджуваних актових книг, можемо навести такі статистичні дані: найбільш уживаними є прийменники *на* (934 рази), *в* (865), *до* (639), *з* (374), *за* (364), *с* (227), *w* (213), *у* (202), *по* (197) і *w^d* (193), оскільки вони є універсальними й використовуються в усіх стилях мовлення.

Отже, проаналізувавши прийменникову систему староукраїнського періоду, констатуємо, що в Житомирських актових книгах XVI – XVII ст. кількісно переважають первинні прийменники. Один і той самий прийменник може виражати різні смислові відношення, зокрема відзначені прийменники з просторовим, часовим, об'єктним і кількісним значеннями. Деякі прийменники заради милозвучності використані з голосним *о* (*зо*, *во*, *передо*). Система описаних прийменників – живомовна, щоправда, у ній виявляються поодинокі полонізми (*ку*, *по^олу^с*, *вѣ^олу^с*).

ЛІТЕРАТУРА

1. Актова книга Житомирського гродського уряду 1590-1635 / Підгот. до вид. В. М. Мойсієнко. – Житомир, 2004. – 249 с.
2. Актова книга Житомирського гродського уряду 1611 року / Підгот. до вид. А. М. Матвієнко, В. М. Мойсієнко. – Житомир, 2002. – 392 с.
3. Бевзенко С. П. Історія українського мовознавства. Історія вивчення української мови: Навч. посібник. – К.: Вища школа, 1991. – 231 с.
4. Історія української мови. Морфологія / Бевзенко С. П. та ін. – К., 1978. – 539 с.
5. Мойсієнко В. М. Актова книга Житомирського гродського уряду 1611 року // Актова книга Житомирського гродського уряду 1611 року. – Житомир, 2002. – С. 5-20.